

بررسی آموزه‌های تربیتی سوره حجرات بر تعاملات اجتماعی

مفتی عبدالظاهر "صدیقی"

دیپارتمنت تعلیمات اسلامی، پوهنحی شرعیات، پوهنتون فراه

ایمیل: abdulzahersadiqi1@gmail.com

چکیده

موضوع این تحقیق بررسی آموزه‌های تربیتی سوره حجرات بر تعاملات اجتماعی می‌باشد. اهمیت موضوع در این است که با گسترش جوامع و پیچیده‌تر شدن روابط اجتماعی، بحران‌های اخلاقی، تنش‌های رفتاری، درمیان افراد، یکی از مهم‌ترین چالش‌های پیش‌روی محسوب می‌شود. در این میان، بازگشت به آموزه‌های اخلاقی و اجتماعی قرآن کریم می‌تواند راه‌گشای بسیاری از معضلات و ناهنجاری‌ها باشد. سوره مبارکه حجرات یکی از سوره‌های مدنی قرآن کریم است که دارای آموزه‌های بنیادین در حوزه تعاملات اجتماعی و تنظیم روابط انسانی می‌باشد. این مقاله با هدف بررسی آموزه‌های اجتماعی، تربیتی و اخلاقی این سوره بر تعاملات اجتماعی جامعه معاصر تدوین گردیده است. تحقیق حاضر با روش توصیفی-تحلیلی مبتنی بر مطالعات کتاب‌خانه‌ای و با استفاده از منابع شرعی به تحلیل آیات کلیدی سوره حجرات پرداخته و اصولی چون: احترام به مقام الله متعال و پیامبر ﷺ، اجتناب از شایعات، لزوم اصلاح میان مسلمانان، برادری دینی، نهی از تمسخر، غیبت و معرفی تقوا به‌عنوان معیار برتری انسان را از جمله ارکان تعامل سالم اجتماعی معرفی نموده است. در بخش‌نهایی مقاله، راه‌های کاربردی و عملی برای پیاده‌سازی این آموزه‌ها در سطح فردی و اجتماعی ارائه گردیده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که سوره حجرات نه تنها سندی الهی برای هدایت فردی، بلکه منشوری اجتماعی برای اصلاح امت اسلامی به‌شمار می‌آید. که عمل به آموزه‌های این سوره می‌تواند در کاهش تنش‌ها، تقویت وحدت و شکل‌گیری جامعه‌ای اخلاق‌محور نقش اساسی ایفاء کند.

کلمات کلیدی: اجتماعی، تربیتی، تعاملات، حجرات، سوره.

الحمد لله رب العلمين لا اله الا هو الرحمن الرحيم وصلى الله على امام
المصلحين محمد وعلى آله واصحابه اجمعين .

قرآن کریم ضمن معرفی مفاهیم و ارزش‌های عمومی اخلاق، آن‌ها را در دو
جبهه‌ی متقابل نور و ظلمت ترسیم می‌کند؛ مفاهیمی مانند خوبی و بدی، حق و
باطل، زشتی و زیبایی، تقوا و پرهیزگاری، زهد و پارسایی، عدالت و انصاف در
برابر استبداد و ظلم، از جمله محورهایی هستند که قرآن به‌عنوان بنیاد اخلاق اسلامی
مطرح می‌سازد. این کتاب آسمانی، خصوصیات اخلاقی اسلام را از دیگر مکاتب
متمایز کرده و بر فهم صحیح، دانش، کردار نیک و گفتار پسندیده به‌عنوان ابزارهای
تحقق ارزش‌های اخلاقی در جامعه تأکید می‌ورزد.

قرآن با عناصر مخرب اخلاقی چون هواهای نفسانی، وسوسه‌های شیطانی،
دنیاپرستی و مادی‌گرایی به‌شدت مقابله می‌کند. البته نگاه قرآن به دنیا منفی و
طردآمیز نیست؛ بلکه آن را مزرعه‌ی آخرت دانسته و آبادانی و سازندگی آن را از
اهداف خلقت انسان معرفی می‌کند. با این حال از مؤمنان خواسته شده است که دنیا
را وسیله‌ای برای رسیدن به کمال قرار دهند، نه هدف نهایی زندگی. ثروت باید در
دست انسان باشد، نه در دل او. مال و دارایی وسیله‌ای است برای رفع نیازهای
مشروع انسان و خدمت به دیگران، نه ابزاری برای چپاول و انباشت شخصی.

قرآن تنها برنامه‌ای است که سعادت و خوشبختی انسان را تضمین می‌کند. این
منشور الهی که از سوی آفریدگار هستی تدوین شده، تمام نیازهای مادی و معنوی
انسان را در مسیر رشد، تعالی و رستگاری پاسخ گفته است.

در این میان، سوره مبارکه حجرات که از سوره‌های مدنی قرآن کریم است،
جایگاه خاصی در بیان اصول تربیتی اخلاقی و اجتماعی دارد. این سوره بر مفاهیمی
چون تقوا، عدالت، احترام متقابل و برادری اسلامی تأکید دارد و به‌اصلاح روابط
میان افراد و گروه‌های جامعه اسلامی می‌پردازد. آموزه‌های این سوره، بنیانی برای

تعامل سالم اجتماعی ارائه می دهند که در صورت به کارگیری، زمینه ساز پیشرفت، انسجام و تعالی جوامع خواهد بود.

قرآن کریم در سوره مبارکه حجرات، اصول اساسی تعاملات اجتماعی را بر پایه تقوا، عدالت، احترام متقابل و برادری اسلامی تبیین می نماید. در آیه دهم این سوره آمده است: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوِيكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ (حجرات/۱۰) ترجمه: بیقین مؤمنان با یکدیگر برادرند، پس میان دو برادر خود صلح برقرار سازید و از خدا پروا کنید، باشد که مورد رحمت قرار گیرید (خرم دل، ۱۳۹۷: ۵۴).

این آیه بر اصل برادری دینی و لزوم اصلاح روابط اجتماعی در جامعه اسلامی تأکید دارد. همچنین پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در حدیثی فرمود: ﴿لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّىٰ يَجِبَ لِأَخِيهِ مَا يَجِبُ لِنَفْسِهِ﴾ (بخاری، ۱۴۲۲: ۱۲).

ترجمه: هیچ یک از شما ایمان کامل ندارد تا آن چه را برای خود دوست دارد، برای برادر دینی اش نیز دوست بدارد. این حدیث شریف معیار تعامل صحیح اجتماعی را بر اساس محبت، همدلی و ایثار معرفی می نماید. بنابراین، آموزه های سوره حجرات نقش بنیادینی در اصلاح روابط انسانی و ارتقاء سطح تعاملات اجتماعی ایفاء می کنند.

دراین تحقیق، به بررسی دقیق مفاهیم تربیتی، اخلاقی و اجتماعی سوره حجرات پرداخته می شود و تأثیر آن ها بر بهبود تعاملات اجتماعی تحلیل خواهد شد؛ زیرا رشد و ترقی جوامع اسلامی در گرو پایبندی به همین آموزه هاست.

با گسترش جوامع و پیچیده تر شدن روابط اجتماعی، بحران های اخلاقی، تنش های رفتاری، گسست های اجتماعی و کاهش روحیه همکاری و همبستگی در میان افراد، یکی از مهم ترین چالش های پیش روی جوامع بشری محسوب می شود. دراین میان، بازگشت به آموزه های اخلاقی و اجتماعی قرآن کریم می تواند راه گشای بسیاری از معضلات و ناهنجاری ها باشد. سوره مبارکه حجرات یکی از سوره هایی

فراه علمی-خبرنیز ژورنال

است که به صورت منسجم و نظام‌مند به بیان اصول تربیتی، اخلاقی و اجتماعی پرداخته و راه‌حل‌های مؤثری برای ایجاد، تقویت و اصلاح تعاملات انسانی در جامعه اسلامی ارائه کرده است.

بررسی آموزه‌های این سوره بر تعاملات اجتماعی، به‌خصوص در شرایطی که جوامع مسلمان با چالش‌هایی چون تفرقه، سوءظن، غیبت، تمسخر و بی‌عدالتی مواجه‌اند، ضرورتی انکارناپذیر دارد. این تحقیق می‌کوشد با تحلیل محتوای سوره حجرات، الگویی اخلاقی و کاربردی برای رفتار فردی و جمعی مسلمانان ارائه داده، نقش قرآن را به‌عنوان مرجع اصلی تنظیم مناسبات اجتماعی روشن سازد.

هدف اصلی این تحقیق، تبیین آموزه‌های تربیتی، اخلاقی و اجتماعی سوره حجرات و تحلیل نقش آن‌ها در بهبود تعاملات اجتماعی در جامعه اسلامی است. در این راستا، پرسش اصلی تحقیق این است که: «آموزه‌های سوره حجرات چه تأثیری در اصلاح و تقویت روابط اجتماعی دارند؟» فرضیه تحقیق آن است که: «عمل به‌رهنمودهای سوره حجرات باعث تقویت برادری، عدالت، احترام متقابل و کاهش ناهنجاری‌های رفتاری در جامعه می‌شود.»

مطالعات متعددی به‌بررسی آموزه‌های اخلاقی و اجتماعی سوره حجرات پرداخته‌اند. در این میان، می‌توان به تحقیقات زیر اشاره کرد:

تحلیل محتوای کیفی مضامین اجتماعی در سوره حجرات

این مقاله توسط سید محسن میرسندسی، استادیار پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، در سال ۱۴۰۱ در فصلنامه «پژوهش‌های قرآنی» منتشر شده است. نویسنده با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی، به بررسی مضامین اجتماعی سوره حجرات پرداخته و به این نتیجه رسیده است که این سوره نظام هنجاری خاصی برای مناسبات اجتماعی مؤمنان ارائه می‌دهد، که بر پایه رابطه برادرانه و زمینه‌های رشد اجتماعی استوار است.

اخلاق و رفتار اجتماعی در سوره حجرات و سوره همزه

کتاب تألیف ابوالفضل بهرام‌پور، منتشر شده در سال ۱۳۹۲ توسط انتشارات آوای قرآن در قم، به بررسی اخلاق و رفتار اجتماعی در سوره‌های حجرات و همزه می‌پردازد. نویسنده با رویکرد تفسیری، به تحلیل مفاهیم اخلاقی این سوره‌ها پرداخته و راه‌حلی برای بهبود رفتارهای اجتماعی ارائه داده است.

گفتمان تعاملات اخلاقی- اجتماعی جوامع در سوره حجرات

این مقاله توسط طلعت ده پهلوانی و احسان حیدریان در چهارمین همایش ملی اخلاق و آداب زندگی در سال ۱۳۹۳ ارائه شده است. نویسندگان با روش توصیفی-تحلیلی، به بررسی عوامل تقویت‌کننده و تضعیف‌کننده تعاملات اخلاقی در جوامع براساس سوره حجرات پرداخته‌اند.

بررسی اصول روابط بین فردی براساس آموزه‌های اخلاقی-اجتماعی سوره حجرات و مدل‌یابی محتوایی از این آموزه‌ها این مقاله توسط مرتضی کرمی، سید صدرالدین شریعتی و معصومه اسمعیلی در فصلنامه روان‌شناسی تربیتی، شماره ۲۹، مهر ۱۳۹۲ منتشر شده است. نویسندگان با رویکرد کاربردی، به استنباط اصول روابط بین فردی از سوره حجرات پرداخته و مدلی محتوایی در این زمینه ارائه داده‌اند.

تمایز تحقیق حاضر با تحقیقات پیشین

درحالی‌که بیشتر تحقیقات پیشین به تفسیر مفاهیم اخلاقی و اجتماعی سوره حجرات یا تحلیل محتوایی آموزه‌های آن پرداخته‌اند، تحقیق حاضر فراتر از صرف تفسیر آیات، به بررسی این آموزه‌ها بر تعاملات اجتماعی معاصر می‌پردازد. این تحقیق تلاش می‌کند تا با تحلیل جامعه‌محور، نقش سوره حجرات را در اصلاح روابط انسانی، کاهش ناهنجاری‌های رفتاری و ایجاد همبستگی اجتماعی در جوامع مسلمان برجسته سازد. همچنین رویکرد این تحقیق ترکیبی از منابع قرآنی، حدیثی

فراه علمی-خبرنیز ژورنال
و یافته‌های علوم اجتماعی است که آن را از سایر تحقیقاتی که عمدتاً صرفاً تفسیری یا ادبی بوده‌اند، متمایز می‌سازد.

روش تحقیق

روش که در این تحقیق بکار گرفته شده روش توصیفی و تحلیلی مبتنی بر مطالعات کتابخانه‌ای و با استفاده از منابع شرعی انجام می‌پذیرد.

آموزه اول:

۱. احترام به مقام بزرگ الله متعال و پیامبر ﷺ:

در اسلام، رعایت ادب و احترام نسبت به مقام بلند مرتبه‌ی الله متعال و پیامبر اکرم ﷺ، یکی از اصول مهم ایمان و اخلاق دینی است. این احترام، نشان‌دهنده معرفت، تقوا و تعظیم نسبت به مقدسات اسلامی است و آثار مستقیم در رفتارهای فردی و اجتماعی مسلمانان دارد.

قرآن کریم می‌فرماید: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْدِمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ (الحجرات / ۱)

ترجمه: ای مؤمنان! (هیچ‌گاه) در برابر الله و پیامبرش پیش دستی نکنید؛ و تقوای الله پیشه سازید. به یقین الله، شنوای داناست (خرم دل، ۱۳۹۷: ۳۴).

آیات ابتدایی سوره حجرات، ادب و احترام نسبت به الله و پیامبر اسلام ﷺ را گوش زد می‌کند. می‌توانیم این آیه مبارک را اساس و بنیاد قانون اسلام قرار دهیم. زیرا هیچ انسانی حق ندارد در جائی که از جانب الله قادر و توانا و رسول محبوبش ﷺ حکمی آمده باشد قانونی وضع نماید.

پیام این آموزه در تعاملات اجتماعی:

یکی از پیامدهای مهم آموزه‌های قرآن و سنت درباره احترام، تأثیر آن در رفتار مسلمانان با بزرگان، علما، والدین و رهبران جامعه است. این آموزه اخلاقی، نه تنها باعث حفظ نظم و همبستگی اجتماعی می‌شود، بلکه زمینه‌ساز رشد معنوی جامعه نیز خواهد بود. پیامبر اکرم ﷺ فرمودند: "لیس منّا من لم یرحم صغیرنا، ویوفر کبیرنا" (ترمذی، ۱۳۹۵: ۱۹۱۹)

ترجمه: «از ما نیست کسی که به کوچکتران رحم نکند و به بزرگتران احترام ننهد.» این حدیث، یکی از آموزه‌های بنیادین اخلاق اجتماعی در سنت اسلامی را بیان می‌کند و به روشنی بر ضرورت رعایت ادب و تعامل انسانی در ساختارهای اجتماعی تأکید دارد. ساختار حدیث به صورت "لیس مناً" آغاز می‌شود که در اصطلاح حدیث‌شناسی، نوعی طرد اخلاقی محسوب می‌شود و نشان‌دهنده شدت اهمیت موضوع نزد پیامبر ﷺ است. در این حدیث، دو رکن اصلی روابط انسانی و اجتماعی مورد توجه قرار گرفته‌اند: رحمت نسبت به صغیران: مفهوم "رحمت" تنها شامل دلسوزی نیست، بلکه شامل حمایت، آموزش، محبت و فراهم‌سازی زمینه رشد فردی و اجتماعی برای نسل‌های جوان‌تر است. در چارچوب جامعه اسلامی، این اصل تضمین‌کننده تداوم ارزش‌ها و انسجام اجتماعی است. توقیر نسبت به کبیران: "توقیر" به معنای احترام همراه با شناخت‌شان و مقام افراد سالمند است. این احترام نه تنها بر پایه سن بلکه بر پایه تجربه، دانش و سابقه‌ی نقش‌آفرینی اجتماعی آنان استوار است. احترام به بزرگ‌ترها در جامعه، ریشه در اخلاق جمعی و حفظ انسجام فرهنگی دارد.

یافته‌های تحقیق در مورد راه‌های عملی این آموزه در جامعه امروز

برای تحقق این اصل قرآنی و نبوی در زندگی اجتماعی، می‌توان راه‌حل‌های زیر را در نظر گرفت:

- 1- آموزش فرهنگی احترام به بزرگان: از طریق مدارس، رسانه‌ها و منابع دینی، باید اهمیت احترام به علما، والدین و رهبران دینی به نسل نو آموزش داده شود.
- 2- الگوسازی از شخصیت‌های دینی: معرفی سیره و اخلاق بزرگان دین، چون صحابه، تابعین و علمای سلف صالح، تأثیر زیادی در ایجاد انگیزه برای پیروی از این روش دارد.

۳- **پرهیز از بی ادبی در گفتار و رفتار:** جامعه باید نسبت به هر نوع توهین، فریاد زدن، تمسخر یا بی احترامی به بزرگان حساسیت نشان دهد و آن را ناپسند بداند.

۴- **مشورت با علما و بزرگان در امور مهم:** مراجعه به اهل علم و تجربه در مسائل دینی و اجتماعی، نوعی احترام عملی به جایگاه آنان است.

۵- **تقویت فرهنگ خدمت به بزرگان و والدین:** تشویق به خدمت، دیدار و محبت ورزی نسبت به علما، پدر و مادر و بزرگان جامعه، باعث گسترش محبت و استواری روابط اجتماعی می شود.

در نتیجه احترام به مقام ربوبی و رسالت، یکی از ستون های اصلی ساختار اخلاقی و اجتماعی اسلام است که آثار مثبت فراوانی بر تعاملات اجتماعی، همبستگی دینی و ثبات جامعه دارد. اجرای عملی این آموزه ها ضامن رشد اخلاقی و فرهنگی امت اسلامی خواهد بود.

آموزه دوم:

عدم پیروی از شایعات و گمان های بی اساس:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ﴾ (الحجرات / ۶) ترجمه: ای مؤمنان! اگر فاسقی برای شما خبری آورد، به خوبی بررسی کنید تا مبادا ندانسته به عده ای آسیب برسانید و بدین ترتیب بر عمل کرد؟ خویش پشیمان شوید (السعدی، ۴۱۶: ۸۵).

در این آیه مبارکه که الله تبارک و تعالی به مؤمنان دستور می دهد هرگاه خبری مهم که نتیجه بزرگی را در پی دارد به شما برسد قبل از پذیرفتن آن بنگرید آورنده آن خبر چگونه آدمی است اگر او شخصی فاسق باشد یعنی از ظاهر حال او پیدا باشد که لیاقت اعتماد را ندارد در آن صورت قبل از اقدام بر اساس خبر او تحقیق کنید واقعیت چیست؟ طوری که مشاهده می شود بیشتر دشمنی ها و جنگ ها در بین مردم و گروه ها به سبب شنیدن و اعتماد کردن به اخبار و احوال دروغ و فتنه انگیز پدید می

آید، که سبب عجله در عکس العمل بدون تحقیق و اثبات می‌باشد که ضرر جبران ناپذیر به هر دو طرف می‌رساند و در نتیجه پشیمانی به بار می‌آورد. الله تعالی به این دلیل کلمه فاسق را ذکر نموده که اکثراً سبب این‌گونه نزاعات افراد فاسق هستند، زیرا فاسق دروغ‌گو می‌باشد. پس برای جلوگیری از نزاعات و کشمکش‌ها و بروز فتنه و فساد در بین دو برادر و یا در بین خانواده‌ها و جامعه نباید به‌گمان‌ها و اخبار غیر دقیق توجه شود بلکه باید بین خبر فرد صالح و شخص فاسق تفاوت وجود داشته باشد. اخباری که به‌گوش ما می‌رسد بدون تحقیق و بررسی جدی گرفته نشود بلکه باید به‌اسلوب و شیوه مناسب منبع اساسی آن دریافت شود و موضوع به‌شکل مسالمت‌آمیز حل و فصل گردد تا مبادا سبب برپائی فتنه و فساد در بین مسلمانان گردد. که در آن وقت هر دو طرف مورد عذاب الهی قرار خواهند گرفت (انصاری، ۱۳۹۹: ۲۸).

پیام این آموزه در تعاملات اجتماعی

جلوگیری از فتنه، اختلاف و تفرقه در میان مردم.

جلوگیری از فتنه، اختلاف و تفرقه در میان مسلمانان از مهم‌ترین تعالیم دین اسلام است که در منابع معتبر مورد تأکید قرار گرفته است. خداوند متعال در قرآن می‌فرماید: ﴿وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا﴾ (آل عمران/۱۰۳)

ترجمه: همگی به‌ریسمان خدا چنگ زنید و پراکنده نشوید. این آیه، مسلمانان را به وحدت و دوری از تفرقه فرا می‌خواند. همچنین پیامبر ﷺ می‌فرماید: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَرْضَىٰ لَكُمْ ثَلَاثًا... وَأَنْ تَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا، وَلَا تَفَرَّقُوا...﴾ (مسلم، ب ت: ۱۷۱۵)

ترجمه: خداوند برای شما سه چیز را می‌پسندد... اینکه همگی به‌ریسمان خدا چنگ زنید و پراکنده نشوید.

این نصوص دینی به‌روشنی نشان می‌دهند که حفظ وحدت و جلوگیری از فتنه و اختلاف، از جمله اهداف اساسی شریعت اسلام است و مسلمانان وظیفه دارند برای تحقق آن در جامعه تلاش نمایند.

۱- برگزاری خطبه‌های وحدت‌بخش در مساجد

تاکید بر مشترکات اسلامی و پرهیز از مباحث تفرقه‌برانگیز دعوت مردم به صبر، مدارا و همزیستی مسالمت‌آمیز.

۲- ایجاد شوراهای مردمی حل اختلاف

تشکیل گروه‌های محلی از علما، بزرگان قومی و شخصیت‌های مورد اعتماد برای حل اختلافات خانوادگی، قومی و مذهبی

۳- نظارت بر فعالیت‌های فضای مجازی

ایجاد کمیته‌های نظارتی برای جلوگیری از نشر شایعات، تهمت و سخنان تفرقه‌انگیز

۴- ترویج محتوای مثبت، همدلانه و دعوت به وحدت

آموزش مهارت‌های همزیستی و مدارا در مکاتب و پوهنتون‌ها. گنجاندن مضامینی در نصاب تحصیلی برای ترویج روحیه همکاری و احترام متقابل برگزاری سمینارها، ورکشاپ‌ها و برنامه‌های آگاهی‌دهی

۵- دیدارهای میان‌قومی و میان‌مذهبی

دعوت از بزرگان اقوام و مذاهب مختلف برای اشتراک در نشست‌ها، جشن‌ها و فعالیت‌های اجتماعی.

۶- حمایت از رسانه‌های وحدت‌گرا

کمک مالی و معنوی به رسانه‌هایی که پیام اخوت اسلامی، عدالت اجتماعی و وحدت را نشر می‌دهند. جلوگیری از فعالیت رسانه‌هایی که به تعصب و تنفر دامن می‌زنند

۷- الگوسازی از شخصیت‌های وحدت‌طلب دینی و اجتماعی

معرفی علما و رهبرانی که در طول تاریخ از تفرقه جلوگیری کرده‌اند ترویج سیرت پیامبر اسلام ﷺ در مدارا با مخالفان.

۸- برخورد قانونی با فتنه‌انگیزان

تطبیق قوانین سخت‌گیرانه بر کسانی که آگاهانه به نشر نفرت و تفرقه می‌پردازند. معرفی چنین افراد به نهادهای عدلی و قضایی.

آموزه سوم:

لزوم اصلاح میان مسلمانان

﴿وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ فَإِنَّ فَاءَ ت فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾ (الحجرات/۹)

ترجمه: و اگر دو طایفه از مؤمنان با هم بجنگند، میان آن دو را اصلاح دهید و اگر باز یکی از آن دو بر دیگری تعدی کرد، با آن که تعدی می‌کند بجنگید تا به حکم الله باز گردد (السعدی، ۱۴۱۶: ۵۷). درین آیه مبارکه الله حکیم و دانا می‌فرماید: اگر دو گروه از اهل ایمان با هم بجنگند. این کلمات به‌طور طبیعی دلالت می‌کند که جنگیدن با یکدیگر شیوه اهل ایمان نیست و نباید چنین چیزی روی دهد و نه از آنان انتظار آن می‌رود که با وجود مؤمن بودن با یکدیگر بجنگند! (انصاری، ۱۳۹۹: ۳۲).

درگیر شدن گروه‌های مسلمان از نظر الله متعال حالت بسیار ناپسندی است که اصلاً نباید روی دهد، زیرا جنگ در بین مسلمانان اساساً حرام قرار داده شده است چنانچه رسول اکرم ﷺ در خطبه عید قربان در مکه مکرمه فرمودند: ﴿فَإِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ عَلَيْكُمْ حَرَامٌ، كَحَرَمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا، فِي شَهْرِكُمْ هَذَا، فِي بَلَدِكُمْ هَذَا، إِلَى يَوْمِ تَلْقَوْنَ رَبَّكُمْ، أَلَا هَلْ بَلَّغْتُ؟، قَالُوا: نَعَمْ، قَالَ: اللَّهُمَّ اشْهَدْ﴾ (بخاری، ۱۴۲۲: ۲۵۶).

ترجمه: قطعاً خون‌ها، مال‌ها و ناموس‌های شما بر یکدیگر حرام است؛ همانند حرمت این روز در این ماه در این سرزمین تا آنکه به ملاقات پروردگارتان بروید. آگاه باشید! آیا ابلاغ کردم؟ ... گفتند بله! فرمودند: بارها! شاهد باش.

ترویج روحیه گذشت، همدلی و تلاش برای حل اختلافات

ترویج روحیه گذشت، همدلی و تلاش برای حل اختلافات، از مهم‌ترین دستورات اخلاقی اسلام است که در قرآن و سنت نبوی به‌طور مکرر بر آن تأکید شده است. خداوند متعال در قرآن می‌فرماید: ﴿فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ﴾ (نور/ ۲۲)

ترجمه: پس عفو کنید و گذشت نمایید، آیا دوست ندارید که خداوند شما را بیامرزد؟

همچنین پیامبر ﷺ می‌فرماید: ﴿مَا نَقَصَتْ صَدَقَةٌ مِنْ مَالٍ، وَمَا زَادَ اللَّهُ عَبْدًا بِعَفْوٍ إِلَّا عِزًّا، وَمَا تَوَاضَعَ أَحَدٌ لِلَّهِ إِلَّا رَفَعَهُ اللَّهُ﴾ (ابن حنبل، ۱۴۲۱: ۵۵۲).

ترجمه: هیچ صدقه‌ای مال را کم نمی‌کند و خداوند بنده‌ای را به‌خاطر عفو و گذشت جز بر عزتش نیفزاید و هیچ‌کس برای خدا تواضع نکرد مگر این‌که خدا او را بالا برد. این آموزه‌ها نشان می‌دهند که گذشت و همدلی نه تنها مایه آرامش اجتماعی‌اند بلکه سبب رفعت معنوی و محبوبیت نزد خداوند نیز می‌گردند.

۹- آموزش اخلاق اسلامی در مساجد، مکاتب و رسانه‌ها

تأکید بر عفو، مدارا و حسن ظن در خطبه‌ها و برنامه‌های دینی داستان‌های عملی از زندگی پیامبر و صحابه در زمینه گذشت و حلم

۱۰- تشکیل گروه‌های حل اختلاف محلی

استفاده از بزرگان محل، علما و شخصیت‌های مورد احترام برای میانجی‌گری. نهادینه‌سازی سنت مصالحه و گفتگو به‌جای مراجعه فوری به‌قضاء.

۱۱- تقدیر از افراد صلح‌جو

معرفی چهره‌های موفق در حل اختلافات به‌عنوان الگو. جایزه و ستایش علنی از کسانی که گذشت می‌کنند.

۱۲- ایجاد محافل خانوادگی و اجتماعی برای تقویت همدلی

برنامه‌هایی برای تقویت روابط خویشاوندی، دید و بازدید و صلح رحم. برگزاری جلسات دعا، تلاوت و ذکر مشترک برای تحکیم پیوندها

۱۳- آموزش مدیریت خشم و کنترل احساسات

ورکشاپ‌های روان‌شناسی اسلامی در زمینه کنترل عصبانیت و خشونت. ترویج دعای نبوی: ﴿اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي، وَارْحَمْنِي، وَاهْدِنِي، وَعَافِنِي، وَارْزُقْنِي﴾ در لحظات خشم
آموزه چهارم:

برادری میان مسلمانان

﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ (الحجرات/ ۱۰)

ترجمه: در حقیقت مؤمنان باهم برادرند پس میان برادراتان صلح و صفا برقرار کنید و از الله ﷻ ترس و پروا داشته باشید تا مورد رحمت قرار بگیرید (سیدقطب، ۱۳۸۴: ۶۵).

این آیه برادری جهانی بین مسلمانان برقرار می‌کند که در بین پیروان ادیان و مذاهب دیگر دیده نمی‌شود برادری و برابری از جمله اصول و قواعد اجتماعی نظام اسلام می‌باشد اخوت یا برادری که به اخلاص تمام بر اساس اسلام و ایمان باشد بالاتر و برتر از هر رابطه دیگری خواهد بود.

پیامبر اسلام ﷺ نمونه این برادری را در صدر اسلام به مسلمانان آموختند و به آن‌ها نشان دادند که برادری در راه دین چگونه باید باشد. سلمان فارسی، صهیب رومی، بلال حبشی، سرداران قریش، سادات انصار، صحرا نشین‌ها و برده‌های آزاد شده همه در کنار هم در کمال محبت برادر وار زندگی نمودند. پس باید بدانیم چیزهایی که براین برادری مرتبط می‌گردد، این است که؛ محبت و مودت، صلح و صفا، تعاون و همکاری، اتحاد و اتفاق اساس کار و روابط اجتماعی در میان گروه مسلمانان است، مخالفت و منازعات یا جنگ و جدال مستثنی است و باید همین که اختلافاتی روی داد آن را به اصل اسلامی که محبت و مودت، صلح و صفا، تعاون و همکاری،

فراه علمی-خبرنیز ژورنال
 اتحاد و اتفاق است برگردانند (انصاری، ۱۳۹۹: ۱۲۴). حضرت معاذ بن جبل رضی
 الله عنه روایت می‌کند رسول گرامی ﷺ فرموده اند: ﴿قَالَ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ: الْمُتَحَابُّونَ فِي
 جَلَالِي هُمْ مَنَابِرٌ مِنْ نُورٍ يَغِيظُهُمُ النَّيْبُونَ وَالشُّهَدَاءُ﴾ (ترمذی، ۱۳۹۵: ۵۹۷).

ترجمه: الله ﷻ فرمود: برای آنانی که در راه من با هم مهر و محبت می‌ورزند
 منبرهایی از نور است که پیامبران { و شهداء بر آن رشک می‌برند یعنی مقام آن‌ها را
 انبیاء و شهداء آرزو می‌کنند و می‌پسندند.

پیام این آموزه در تعاملات اجتماعی:

حذف تعصبات قومی، نژادی و طبقاتی و تقویت وحدت اسلامی

اسلام همواره بر حذف تعصبات قومی، نژادی و طبقاتی تأکید کرده و به
 وحدت مسلمانان بر اساس ایمان و تقوی دعوت می‌کند. در قرآن آمده است: ﴿إِنَّ
 أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ﴾ (حجرات/ ۱۳)

ترجمه: به راستی گرامی‌ترین شما نزد خداوند با تقوا ترین شماست.
 پیامبر ﷺ نیز در خطبه حجه الوداع فرمود ﴿أَيُّهَا النَّاسُ! إِنَّ رَبَّكُمْ وَاحِدٌ، وَإِنَّ آبَاءَكُمْ
 وَاحِدٌ، كُلُّكُمْ لِآدَمَ، وَآدَمٌ مِنْ تُرَابٍ، إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ وَ لَيْسَ لِعَرَبِيٍّ عَلَيَّ عِجْمِي
 فَضْلٌ إِلَّا بِالتَّقْوَى﴾ (الهندي، ۱۴۰۱: ۹۸).

ترجمه: ای مردم! محققاً پروردگار شما یگانه است و پدر شما یکی است،
 همگی تان از آدم هستید و آدم از خاک است، همانا گرامی‌ترین شما نزد الله ﷻ با
 تقواترین شما است، هیچ فرد عربی بر فرد عجمی فضیلت و برتری ندارد، مگر به
 تقوا و پرهیزگاری.

۱۴- ترویج آموزش‌های اسلامی در مورد برابری انسان‌ها

گنجاندن مفاهیم برابری انسانی و اهمیت تقوا در نصاب تعلیمی مدارس و پوهنتون‌ها. برگزاری ورکشاپ‌ها و سمینارهای مقایسوی در موضوعات حقوق وضعی بشر و حقوق اسلامی.

۱۵- تقویت روابط پسندیده قومی و مذهبی

برگزاری نشست‌ها و برنامه‌های فرهنگی مشترک میان اقوام و مذاهب مختلف، تشویق به همزیستی مسالمت‌آمیز و تلاش برای رفع سوءتفاهم‌ها.

۱۶- حمایت از عدالت اجتماعی

اجرای برنامه‌های رفاهی برای اقشار آسیب‌پذیر، بدون توجه به نژاد یا قومیت. جلوگیری از تبعیض در محیط‌های کاری، آموزشی و اجتماعی.

۱۷- ترویج مفاهیم اسلامی در خطبه‌ها و رسانه‌ها

برگزاری خطبه‌های جمعه در مورد وحدت اسلامی و مبارزه با تعصبات قومی. تولید محتوای رسانه‌ای که بر وحدت مسلمانان تأکید دارد و به تعصبات رنگی و قومی نمی‌پردازد

۱۸- الگوگیری از شخصیت‌های اسلامی

معرفی شخصیت‌هایی چون صحابه پیامبر که همواره بر برادری و وحدت مسلمانان تأکید داشتند.

آموزه پنجم

نهی از تمسخر، تحقیر و بدگویی دیگران

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرُ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِاللِّقَابِ بئْسَ الْإِسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾ (الحجرات / ۱۱)

ترجمه: ای کسانی که ایمان آورده اید! گروهی از شما گروهی دیگری را مسخره نکنند چه بسا که آنان از اینان بهتر باشند و نباید زنانی دیگری را مسخره

فراه علمی-خبرنیز ژورنال

کنند چه بسا که آنان از اینان بهتر باشند و هم دیگر را مورد عیب جویی قرار ندهید. و یک دیگر را با القاب زشت می خوانید. چه بد است فسق بعد از ایمان! و کسانی که توبه نکنند ایشان ستم گر اند (سید قطب، ۱۳۸۴: ۸۹).

اعمالی زشتی که در این آیه مبارك ذکر گردیده تمسخر، طعنه زدن، عیب جوئی، به القاب و نام های بد و زشت یاد کردن دیگران می باشد. در آیه قبلی ملاحظه شد که الله تبارک و تعالی اخوت و صمیمیت را برای مؤمنان تلقین می نماید تا مبادا نزاع و کشمکش بین آنها بروز کند و اگر چنین شد چگونه با آن مقابله صورت گیرد و خاموش گردد. و حالا راه ها و اسباب که منشاء و منبع این نوع اعمال و اختلافات می باشد را بیان می نماید تا مسلمانان به آن توجه نموده آن را ریشه کن سازند در این آیه کریمه الله متعال مؤمنان را از تمسخر و استهزا و ریشخند به یکدیگر منع می نماید. بسیار دیده شده به سبب همین اعمال زشت بین افراد و گروه ها و خانواده ها اختلافات و کشمکش ها بروز کرده، این اعمال ناپسند چه بر اساس زبانی و قومی و ملی باشد و چه بر اساس سایر مسائل همه و همه گناه بس بزرگ محسوب می گردد و پروردگار دانا در کتاب مجیدش آن را منع فرموده است. مراد از مسخره کردن فقط به استهزاء گرفتن با زبان نیست بلکه اداء در آوردن یا تقلید صدا و راه رفتن کسی، یا خندیدن و اشاره کردن به سخن کبی یا تقلید نحوه کار کردن کسی یا پوزخند به سر و صورت، شکل و لباس کسی یا متوجه کردن مردم بسوی عیب کسی به صورتی که مردم به او بخندند، چه از باب شوخی و سرگرمی باشد یا جدی، همه این ها در حقیقت مسخره کردن است و گناه محسوب می شود. البته بسیار جای تعجب دارد؛ احياناً شیطان می تواند در پوستین برخی افراد آن چنان رسوخ کند که آن کوتاه اندیشان سست بنیاد، مهار خود را در دستان اهریمن خانمانسوز رها کرده، به چیزهایی که به کلی از اختیار آنها بدور بوده، در صورت گرفتن آن هیچ نقشی نداشته اند، افتخار می ورزند و آن را مایه برتری خود بر دیگران و تحقیر سایر افراد جامعه بشری می دانند! تو گویی آنها از خمیری دیگر سرشته شده اند! بسی مایه

ننگ است کسی به رنگ و روی، یا نژاد و ملیت و یا زبان و قومیت خود را بر دیگران برتری دهد، یا این که بر اساس همین ارزش های فطری خارج از توان انسان دیگران را خوار و پست بشمارد (انصاری، ۱۳۹۹: ۵۸).

پیام این آموزه در تعاملات اجتماعی

ایجاد احترام متقابل، جلوگیری از کینه توزی و دشمنی

اسلام به ایجاد احترام متقابل و جلوگیری از کینه و دشمنی در میان مسلمانان تأکید فراوانی داشته است. خداوند متعال در قرآن می فرماید: ﴿وَلَا تَجَسَّوْا وَلَا يَغْتَبَ بَعْضُكُم بَعْضًا﴾ (حجرات/ ۱۲)

ترجمه: و از تجسس و غیبت یکدیگر پرهیزید. همچنین پیامبر ﷺ فرمود: ﴿لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّىٰ يَحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يَحِبُّ لِنَفْسِهِ﴾ (بخاری، ۱۴۲۲: ۵۷۶)

ترجمه: هیچ یک از شما مؤمن نه خواهد بود تا زمانی که برای برادرش همان چیزی را به خواهد که برای خود می خواهد. این نصوص دینی به روشنی نشان می دهند که احترام متقابل و پرهیز از کینه ورزی از اصول بنیادی دین اسلام است که مسلمانان باید آن را در زندگی خود عملی کنند.

۱۹- آموزش احترام و محبت در خانواده ها و مدارس

- گنجاندن مباحث احترام به دیگران و مهارت های ارتباطی سالم در نصاب درسی
- آموزش نحوه برخورد مؤدبانه با اختلافات و مشکلات. ترویج فرهنگ عفو و گذشت در جامعه

۲۰- برگزاری برنامه های رسانه ای که به اهمیت بخشش و عفو تأکید دارند

تشویق به حل اختلافات از طریق گفتگو به جای تقویت کینه. ایجاد محیط های صلح آمیز در مساجد و اجتماعات دینی برنامه های دعوت به صلح و آشتی در

فراه علمی-خبرنیز ژورنال

اجتماعات دینی، به خصوص در مواقع نزاع و درگیری. دعوت از علمای دینی برای حل اختلافات در جمع‌ها و جامعه.

۲۱- تقویت روحیه همدلی و همکاری در میان اقشار مختلف جامعه

راه‌اندازی پروژه‌های مشترک اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی میان اقوام و طبقات مختلف. برگزاری برنامه‌های گروهی و خیریه که به ایجاد روابط دوستانه کمک می‌کنند.

۲۲- استفاده از مشاوره و میانجی‌گری در حل اختلافات

تشکیل تیم‌های مشاوره‌ای در جوامع محلی برای حل مسائل و جلوگیری از کینه‌ها. همکاری با نهادهای اسلامی و اجتماعی برای برگزاری جلسات میانجی‌گری.

آموزه ششم

اجتناب از سوءظن، تجسس و غیبت

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبَ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ﴾ (الحجرات/۱۲)

ترجمه: ای کسانی که ایمان آورده اید! از بسیاری از گمان‌ها بپرهیزید، که برخی از گمان‌ها گناه است و جاسوسی و پرده دری نکنید و یکی از دیگری غیبت ننمایید! آیا هیچ یک از شما دوست دارد که گوشت برادر مرده خود را بخورد؟ به یقین همه شما از مرده خواری بدتان می‌آید (و از آن بیزارید، غیبت نیز چنین است و از آن بپرهیزید) و از خدا پروا کنید، بی‌گمان خداوند بس توبه پذیر و مهربان است. الله تبارک و تعالی در این آیه مبارکه ابتدا اهل ایمان را از گمان بردن فراوان و از پیروی از هرگونه گمان باز داشته علتش را بیان کرده است که برخی از گمان‌ها گناه می‌باشد، گمان بد و یا بدبینی عملی زشت و ناپسند است. البته از گمان بردن مطلق منع نکرده است زیرا نوعی از گمان از نظر اخلاقی و دیانت پسندیده و مطلوب است، مثلاً گمان نیک درباره الله متعال و پیامبر صلی الله علیه وآله وسلم و گمان نیک درباره

مؤمنان و کسانی که انسان با آن‌ها در رابطه است و کسانی که دلائل شرعی و منطقی برای بدبینی درباره آن‌ها وجود نداشته باشد (انصاری، ۱۳۹۹: ۵۸).

خاطر نشان می‌شود در مورد حرمت سوء ظن رسول گرامی اسلام نیز ما را بی بهره نگذاشته در سخنانی بسیار آموزنده ما را از بیماری‌های قلبی که سرچشمه بسیاری از آن‌ها سوء ظن می‌باشد بازداشته فرموده اند: ﴿إِيَّاكُمْ وَالظَّنَّ، فَإِنَّ الظَّنَّ أَكْذَبُ الْحَدِيثِ، وَلَا تَحَسَّسُوا، وَلَا تَجَسَّسُوا، وَلَا تَحَاسَدُوا، وَلَا تَدَابَرُوا، وَلَا تَبَاغَضُوا، وَكُونُوا عِبَادَ اللَّهِ إِخْوَانًا﴾ (بخاری، ۱۴۲۲: ۳۵۴)

ترجمه: شما را از ظن و گمان (سوء ظن و بدبینی) بر حذر می‌دارم زیرا ظن و گمان دروغ‌ترین سخن به‌شمار می‌رود و هرگز در پی یافتن عیوب دیگران نباشید و تجسس نکنید و به یکدیگر حسادت نورزید و به هم‌دیگر پشت نکند (از هم ناراحت و دلگیر نشوید) و بندگی الله را پیشه کنید در حالی که با یکدیگر برادر هستید.

پیام این آموزه در تعاملات اجتماعی

تقویت اعتماد متقابل و کاهش دشمنی‌ها

تقویت اعتماد متقابل و کاهش دشمنی‌ها از آموزه‌های مهم اسلام است که در قرآن و سنت پیامبر ﷺ به آن تأکید شده است. خداوند متعال می‌فرماید: ﴿ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ﴾ (فصلت / ۳۴)

ترجمه: بدی را با آنچه نیکوتر است دفع کن، ناگاه (خواهی دید) همان کس که میان تو و او دشمنی است، چون دوستی گرم و صمیمی گشته است.

همچنین پیامبر ﷺ فرمود: ﴿أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ إِصْلَاحُ ذَاتِ الْبَيْنِ﴾ (طبرانی،

۱۴۱۵: ۶۹).

ترجمه: بهترین صدقه اصلاح روابط بین مردم است. این حدیث نشان می‌دهند که اسلام خواهان رفع دشمنی‌ها و ایجاد فضای اعتماد، صلح و همکاری میان مردم است.

۲۳- تشویق به صداقت، امانت‌داری و حسن ظن در تعاملات اجتماعی

آموزش صداقت و پرهیز از دروغ، خیانت و بدگمانی در خانواده و مراکز آموزشی. ترویج فرهنگ اعتماد به جای سوءظن و بدبینی

۲۴- حل اختلافات از طریق گفتگو و میانجی‌گری عادلانه

تشکیل کمیته‌های حل اختلاف محلی با حضور علمای دین، بزرگان قوم و اشخاص مورد اعتماد؛ برگزاری جلسات میانجی‌گری برای برقراری صلح و رفع کدورت‌ها در جامعه.

۲۵- ترویج مصادیق عملی حسن خلق و وفای به عهد

احترام به وعده‌ها و پیمان‌ها در معاملات و روابط اجتماعی. تقدیر از کسانی که به اصول اخلاقی پایبندند.

۲۶- ایجاد زمینه‌های همکاری مشترک در امور خیریه و اجتماعی

فعالیت‌های داوطلبانه و خیریه که اقشار مختلف را به یکدیگر نزدیک می‌سازد. اجرای پروژه‌های خدماتی مشترک که اعتماد و انسجام اجتماعی را افزایش می‌دهد.

۲۷- تولید محتوای دینی و فرهنگی در زمینه تقویت برادری اسلامی

استفاده از رسانه‌ها برای نشر پیام‌های وحدت، همکاری، صلح و اعتماد. بهره‌گیری از سخنرانی‌ها و خطبه‌های جمعه برای تقویت روابط انسانی سالم.

آموزه هفتم

مبنای ارزشمندی انسان: تقوا، نه قومیت و نژاد

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ﴾ (الحجرات/ ۱۳)

ترجمه: ای مردم! ما، شما را از مرد و زنی آفریده‌ایم و شما را شعوب و قبیله‌هایی قرار داده‌ایم تا یکدیگر را بشناسید. بی‌گمان گرامی‌ترین شما نزد الله باتقواترین شماست. همانا الله، دانا و آگاه است (مخلص، ۱۳۸۹: ۸۵)

درین آیه کریمه الله قادر و توانا می‌فرماید: ای انسان‌ها بدانید نژاد و قوم و زبان مدار اعتبار و مایه افتخار نیست. بلکه برای آن است که هر انسانی با تفاوت و خصوصیات خاصی درونی و بیرونی از دیگری مشخص شود و در پیکره جامعه

انسانی نقش جداگانه داشته باشد همه انسان‌ها اولاد يك مرد و زن یعنی آدم { و حوا { می‌باشند و تمام بشر چه عرب یا عجم، تاجیک یا پشتون، ازبک یا ترک، هزاره، بلوچ و یا از هر کشور و قومی که باشند نسب همه آن‌ها به آدم و حوا { بر می‌گردد پس برتری به قوم نژاد و زبان و قبیله نیست. در دین مقدس اسلام این‌گونه مسائل اهمیتی ندارد بلکه آنچه در نزد الله متعال دارای اهمیت می‌باشد تقوی پرهیزگاری است و رنگ و زبان و قوم فقط برای شناخت و تعارف بین انسان‌ها است و بس (انصاری، ۱۳۹۹: ۵۸).

این آیه یکی از بنیادی‌ترین اصول انسان‌شناختی و اجتماعی قرآن را تبیین می‌کند. خطاب آیه با عبارت "يَا أَيُّهَا النَّاسُ" آغاز می‌شود، که نشان‌دهنده شمول و جهان‌شمولی پیام است؛ این خطاب فراتر از مرزهای قومی، نژادی است و همه بشریت را در بر می‌گیرد.

- نقش رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی؛
  - لزوم دقت در نشر اخبار، پرهیز از شایعات و احترام به حیثیت افراد؛
  - بهبود روابط خانوادگی و اجتماعی؛
  - رعایت ادب، پرهیز از بدگویی و تلاش برای حل اختلافات در خانواده و محیط کار؛
  - ترویج فرهنگ برادری و عدالت اجتماعی؛
  - تقویت روحیه همکاری، رفع تعصبات قومی و ایجاد وحدت ملی.
- راه‌حل‌های پیشنهادی برای تطبیق آموزه‌های سوره حجرات

۱. برگزاری جلسات آموزشی برای تبیین آموزه‌های سوره حجرات؛
۲. - ترویج اخلاق اسلامی در رسانه‌ها و فضای مجازی؛
۳. - تأسیس نهادهای اجتماعی برای حل اختلافات بر اساس تعالیم اسلامی.

نتیجه‌گیری

مطالعه سوره حجرات نشان می‌دهد که این سوره الگویی جامع و متعادل برای تنظیم روابط اجتماعی سالم در میان مسلمانان ارائه می‌دهد. آموزه‌های این سوره بر پایه تقوا، اخوت دینی، احترام متقابل و اجتناب از رفتارهای ناپسند مانند غیبت، تمسخر و بدگمانی استوار است. با عمل به این اصول، می‌توان فضای اعتماد، محبت و همکاری را در جامعه گسترش داد. همچنین کاربردهای عملی هر آموزه در جامعه امروزی از طریق آموزش، رسانه، نهادهای دینی و فعالیت‌های اجتماعی می‌تواند در پیشگیری از نزاع‌ها، تقویت همدلی و تحکیم وحدت اسلامی مؤثر واقع شود. بنابراین سوره حجرات نه تنها سندی الهی برای هدایت فردی، بلکه منشوری اجتماعی برای اصلاح امت اسلامی به‌شمار می‌آید.

قرآن کریم

ابن حنبل، احمد، ابو عبدالله الشيبانى. (١٤٢١) مسند الإمام احمد. تحقيق: شعيب الأرنؤوط بى جا. مؤسسة الرسالة.

ابن كثير، أبو الفداء إسماعيل بن عمر بن كثير القرشى (١٤٢٠). تفسير القرآن العظيم، المحقق: سامى بن محمد سلامة. بيروت: دار طيبة للنشر والتوزيع.

انصارى، محمد عبدالطيف. (١٣٩٩) تجلى اخلاق در سوره حجرات: دارالقلم نشر الكترونيك.

بخارى، محمد بن اسماعيل (١٤٢٢) صحيح البخارى. مكتبة الشاملة. دار طوق النجاة.

ترمذى، محمد بن عيسى (١٣٩٥ هـ ش) سنن الترمذى. القاهرة: مكتبة الحلبي.

خرم دل، مصطفى. (١٣٩٧) تفسير نور. تهران: انتشارات احسان.

السعدى، عبدالرحمن بن ناصر. (١٤١٦) تفسير راستين. مترجم: محمد گل گمشاد زهى. مكتبة الشاملة.

سيد قطب، (١٣٨٤) تفسير فى الظلال القرآن. كتابخانه عقيدہ نشر الكترونيكى.

طبرانى، سليمان بن احمد. (١٤١٥) المعجم الكبير. قاهره: مكتبة ابن تيميه.

مخلص، عبدالرؤف (١٣٨٩) تفسير انوارالقرآن. ج سوم، مشهد: انتشارات شيخ الاسلام احمد جام.

مسلم بن الحجاج، ابوالحسن. ب ت. صحيح مسلم. بيروت: دار إحياء التراث العربى.

الهندي، علاء الدين على. (١٤٠١) كنز العمال. بيروت: مؤسسة الرسالة.

دراسة تعاليم التربوية سورة الحجرات فى التعاملات الاجتماعية

الملخص

موضوع هذا البحث هو دراسة تعاليم سورة الحجرات فى التعاملات الاجتماعية. وتكمن أهمية الموضوع فى أن اتساع المجتمعات وتعدّد العلاقات الاجتماعية أدّى إلى أزمات أخلاقية وتوترات سلوكية بين الأفراد، مما يعدّ من أبرز التحديات المعاصرة. وفى ظل هذه الظروف، فإن الرجوع إلى التعاليم الأخلاقية والاجتماعية للقرآن الكريم يمكن أن يكون مفتاحاً لحلّ كثير من المشكلات والانحرافات. تُعدّ سورة الحجرات من السور المدنية فى القرآن الكريم وتحتوى على تعاليم أساسية فى مجال العلاقات الاجتماعية وتنظيم العلاقات الإنسانية. وقد تم إعداد هذا المقال بهدف دراسة التعاليم الأخلاقية التربوية والاجتماعية فى التعاملات الاجتماعية فى المجتمع المعاصر. وقد اعتمد البحث على المنهج الوصفى التحليلى، بالاستناد إلى الدراسات المكتبية والمصادر الشرعية، لتحليل الآيات المفتاحية فى سورة الحجرات، مبرزاً المبادئ الآتية: احترام مقام الله تعالى ورسوله ﷺ، اجتناب الشائعات، ضرورة الإصلاح بين المسلمين، الأخوة الدينية، النهى عن السخرية والغيبة، واعتبار التقوى معيار التفاضل بين الناس وفى القسم الأخير من البحث، تمّ السعى إلى تقديم سبل عملية وتطبيقية لتفعيل هذه التعاليم على المستوى الفردى والاجتماعى. وتُظهر نتائج البحث أن سورة الحجرات ليست مجرد وثيقة هداية فردية، بل تُعدّ ميثاقاً اجتماعياً لإصلاح الأمة الإسلامية، وأن الالتزام بتعاليمها يسهم فى تقليل التوترات، وتعزيز الوحدة، وتكوين مجتمع يقوم على الأخلاق.

الكلمات الرئيسية: الاجتماعى، التربوية، التعاملات، سورة الحجرات.